

Content Analysis of Persian Language Textbooks in the Upper Primary School Based on Moral Education Components (Using Shannon Entropy Method)

Mohammad Azizmi

*Associate Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University,
Tehran, Iran.*

Amin Golshan*

*Ph.D. Student, Department of Curriculum Studies and Educational Measurement and
Evaluation, Kharazmi University, Tehran, Iran.*

Nima Sadeghzadeh belil

*PhD student in Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology,
Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran.*

ABSTRACT

Background and Objectives: Moral education is considered one of the fundamental issues in the field of education. The purpose of the present study is to analyze the content of Persian textbooks in the second cycle of elementary school based on the components of moral education, in order to clarify the place of these components in the instructional texts. **Methods:** The present study is conducted using the content analysis method. The data collection tool is a checklist, which the researcher developed during document analysis and library studies and applies in the analysis process. The data are analyzed using Shannon entropy. The research population includes the content of Persian textbooks for the second cycle of elementary school, and due to the nature of the subject, the sample size is considered equivalent to the entire population. **Findings:** The results of the analysis indicate that in the fourth-grade Persian textbook, the highest importance coefficient is attributed to the component of “good habits” (۰,۴۴۱), while the lowest coefficient belongs to the component of “thinking and reasoning” (۰). In the fifth-grade Persian textbook, the highest importance coefficient is also assigned to “good habits” (۰,۴۰۷), whereas the component of “thinking and reasoning” (۰) has the smallest share. In the sixth-grade Persian textbook, the highest importance coefficient again pertains to “good habits” (۰,۴۴۰), and “thinking and reasoning” (۰) is at the lowest level. **Conclusion:** Based on the findings, reviewing and revising the content of Persian textbooks in the second cycle of elementary school, with an emphasis on creating a balance in the distribution of moral education components, provides a foundation for nurturing students with balanced cognitive and ethical abilities.

Keywords:

Primary
Moral
Education
Persian
Content

* Corresponding
amingolshan@khu.ac.ir

DOI: ۱۰,۴۸۳۱۰/rpllp.۲۰۲۶,۱۹۷۰۳,۱۲۳۵

Received: ۱۴۰۴/۰۳/۱۳ Reviewed: ۱۴۰۴/۰۹/۲۷ Accepted: ۱۴۰۴/۱۱/۱۰ PP: ۳۴

Citation (APA): **Azizmi, M., Golshan, A.** (۲۰۲۵) **Content Analysis of Persian Language Textbooks in the Upper Primary School Based on Moral Education Components (Using Shannon Entropy Method)** *The Journal of research in Persian language and literature education*, ۶ (۴), ۴۵-۷۹. <https://doi.org/10.48310/rpllp.2026.19703.1235>

تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره دوم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی (با تکیه بر روش آنتروپی شانون)

محمد عظیمی

گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

امین گلشن*

دانشجوی دکتری، گروه مطالعات برنامه درسی و سنجش و اندازه‌گیری، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

نیما صادق‌زاده بلبل

دانشجوی دکتری تخصصی روانشناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

چکیده

پیشینه و اهداف: تربیت اخلاقی یکی از بنیادی‌ترین مسائل در حوزه آموزش و پرورش به شمار می‌آید. هدف پژوهش حاضر، تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره دوم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی به منظور روشن‌سازی جایگاه این مؤلفه‌ها در متون درسی است. **روش‌ها:** پژوهش حاضر به روش تحلیل محتوا انجام می‌شود. ابزار گردآوری داده‌ها چک‌لیستی است که پژوهشگر در جریان سندکاوی و مطالعات کتابخانه‌ای تدوین کرده و در فرآیند تحلیل به کار می‌برد. داده‌ها با استفاده از آنتروپی شانون تجزیه و تحلیل می‌شوند. جامعه پژوهش شامل محتوای کتاب‌های فارسی دوره دوم ابتدایی را دربرمی‌گیرد و به دلیل ماهیت موضوع، حجم نمونه معادل با کل جامعه در نظر گرفته می‌شود. **یافته‌ها:** نتایج تحلیل نشان می‌دهد در کتاب فارسی چهارم ابتدایی، بیشترین ضریب اهمیت به مؤلفه «عادات خوب» (۰/۴۴۱) تعلق دارد و کمترین ضریب مربوط به مؤلفه «تفکر و تعقل» (۰) است. در کتاب فارسی پنجم ابتدایی نیز بیشترین ضریب اهمیت به مؤلفه «عادات خوب» (۰/۴۰۷) اختصاص دارد در حالی که مؤلفه «تفکر و تعقل» (۰) کمترین سهم را به خود اختصاص می‌دهد. در کتاب فارسی ششم ابتدایی، بیشترین ضریب اهمیت به مؤلفه «عادات خوب» (۰/۴۴۰) مربوط می‌شود و مؤلفه «تفکر و تعقل» (۰) در پایین‌ترین سطح قرار دارد. **نتیجه‌گیری:** بر اساس یافته‌ها، بازبینی و اصلاح محتوای کتاب‌های درسی فارسی در دوره دوم ابتدایی با تأکید بر ایجاد توازن در توزیع مؤلفه‌های تربیت اخلاقی، زمینه‌ساز پرورش دانش‌آموزانی با توانایی‌های شناختی و اخلاقی متعادل را فراهم می‌آورد.

DOI:

[10.48310/rpllp.2026.19703.1235](https://doi.org/10.48310/rpllp.2026.19703.1235)

۵

واژه‌های کلیدی:

ابتدایی
اخلاق
تربیت
فارسی
محتوا

۱. نویسنده مسئول

 amingolshan@khu.ac.ir

مقدمه

اخلاق به عنوان هسته اصلی تربیت انسانی، نقشی بنیادین در شکل‌دهی شخصیت فرد و جامعه‌ای پویا دارد. رشد و تقویت اخلاق علاوه بر ارتقای توانمندی‌های شناختی، به توسعه ابعاد عاطفی و رفتاری کمک کرده و زمینه مشارکت فعال در اجتماع را فراهم می‌آورد. آموزش و پرورش اخلاقی با تأکید بر ارزش‌ها و اصول انسانی، امکان بروز رفتارهای مسئولانه و سازنده را ایجاد کرده و فرد را در مسیر موفقیت و خوشبختی هدایت می‌کند؛ بنابراین پرورش اخلاق نه تنها توانمندی فرد را افزایش می‌دهد، بلکه زیربنای جامعه‌ای هماهنگ و امیدوارکننده را فراهم می‌سازد (Dehghani, ۲۰۱۸). اخلاق مناسب از ملزومات اساسی خوشبختی انسان امروزی است (Nieuwazny et al, ۲۰۲۱). واژه اخلاق ریشه در «خُلُق» دارد و به معنای خوی‌هاست (Sadati, ۲۰۱۵). Zadeh & Masoudi, ۲۰۱۵ و در اصطلاح، اوصاف ماندگار در وجود آدمی را بیان می‌کند. نتیجه اخلاق انجام کارهای مبتنی بر سرشت به صورت خودجوش است (Baradaran et al, ۲۰۱۹). رشد اخلاق وابسته به تعلیم و تربیت است که به شکوفایی فرد در اجتماع کمک می‌کند و ابعاد شناختی و شخصیتی او را توسعه می‌دهد (Darabi Amarati & Shafiee Sarvestani, ۲۰۲۱). در مجموع، اخلاق مجموعه‌ای از اصول و ارزش‌هاست که رفتار انسانی را جهت داده و زیربنای اصلی تربیت محسوب می‌شود.

تربیت اخلاقی یکی از پایه‌های اصلی فرهنگ انسانی است که نقشی بنیادین در شکل‌دهی شخصیت فرد و ارتقای جامعه دارد. این نوع تربیت با تقویت صفات نیکو و مهارت‌های رفتاری و شناختی، زمینه رشد متوازن انسان و شکوفایی توانمندی‌های او را فراهم می‌کند. فرآیند تربیت اخلاقی نه تنها فرد را در مسیر کمال و تعالی ارتقا می‌دهد، بلکه با نهادینه‌سازی ارزش‌ها و اصول انسانی، ظرفیت مشارکت سازنده در جامعه را افزایش می‌دهد. نهادهایی مانند آموزش و پرورش با الگوسازی فرهنگی و فراهم آوردن شرایط مناسب، نقش محوری در انتقال ارزش‌ها و پرورش نسل آینده دارند و ضامن تداوم و پیشرفت اجتماعی محسوب می‌شوند. بدین ترتیب، تربیت اخلاقی هم به توسعه فرد کمک می‌کند و هم زیربنای جامعه‌ای پویا و هماهنگ است (Alimardani & Tanhaee Sis, ۲۰۲۳). Tanhaee Sis, ۲۰۲۳ اهمیت اخلاق در فرهنگ اسلامی از گذشته تا امروز مورد توجه بوده و همچنان جایگاه ویژه‌ای دارد. خداوند انسان را با گرایش غریزی به کمال و صفات نیکو آفریده است (Mehrhojoo, ۲۰۲۳). واژه تربیت به معنای پرورش و فراهم آوردن شرایط رشد است (Beheshti, ۲۰۱۸). آموزش و پرورش نیز به عنوان نهادی مؤثر، عناصر فرهنگی را انتخاب و به نسل آینده منتقل می‌کند و نقشی محوری در توسعه جامعه دارد (Safi, ۲۰۱۹; Hoddin, ۲۰۲۰).

امروزه نظام تعلیم و تربیت جدایی‌ناپذیر از زیست شهروندی است و در بیشتر کشورها به سازمانی رسمی تبدیل شده است. معیار توسعه‌یافتگی جوامع با گستردگی و پیچیدگی این نظام

سنجیده می‌شود (Alagheband et al, ۲۰۱۹) و نهادهای آموزشی از ارکان اصلی موفقیت و توسعه کشورها هستند (Tuytens et al, ۲۰۱۹).

تربیت نسل آینده و ساختن جامعه از مهم‌ترین وظایف هر نظام اجتماعی است که بر دوش آموزش و پرورش نهاده شده است. تحقق این هدف نیازمند خردمداری و بهره‌گیری از دارایی‌های جمعی برای ایجاد سرمایه‌های پایدار است. آموزش و پرورش با مدیریت استعدادها و فراهم‌سازی ابزارهای لازم، اهداف اسناد بالادستی مانند سند تحول بنیادین را محقق می‌سازد (Saeedian et al, ۲۰۲۱). محور این اهداف تربیت اخلاقی است که از کودکی آغاز شده و رشد شخصیت، نگرش و آگاهی دانش‌آموزان را رقم می‌زند؛ اخلاق مهم‌ترین هدف خانواده، نظام آموزشی و اجتماع است و نسلی شایسته و کارآمد را پدید می‌آورد.

تربیت اخلاقی یکی از مفاهیم اساسی است که نیازمند توجه ویژه در نظام آموزش و پرورش می‌باشد. اسناد سازمان آموزش و پرورش نیز مؤید همین امر است. به عنوان نمونه در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰)؛ تربیت اخلاقی، به مثابه مأموریت نظام تربیت رسمی تلقی شده است؛ در کنار آن سند برنامه‌درسی ملی ایران (۱۳۹۱) اخلاق را شاخص مشتمل بر شایستگی ضروری و اساسی معرفی می‌کند.

دغدغه افرادی که با فرزندان سروکار دارند (والدین، معلمان، پژوهشگران و همه افراد جامعه) تربیت اخلاقی است، از این رو آشکار است که تنها زمانی می‌توان انتظار رشد و پیشرفت در جامعه داشت که رشد تربیتی به طور صحیح صورت بگیرد (Klaassen et al, ۲۰۱۶). از سوی دیگر تربیت اخلاقی بر فرآیندهای متعدد رشد (استدلال در سطوح پیچیده و افزایش هم‌فکری میان-فرهنگی) اثر مثبت چندجانبه دارد (Frisancho & Delgado, ۲۰۱۸). از مهم‌ترین خواسته‌ها و آمال انسانی تربیت اخلاقی است و تنها مجالی که برای ایجاد و آموزش آن در یک جامعه وجود دارد، آموزش رسمی است (Bryan & Burstow, ۲۰۱۸). شکوفایی استعدادهای علمی و عملی در گرو تربیت اخلاقی است و امکان پرورش شخصیت دارای فضایل اخلاقی را فراهم می‌کند. در تعلیم و تربیت امروزی، پرورش اخلاق اهمیت ویژه‌ای دارد؛ چراکه به بهبود شناخت اخلاقی، الزام به اجرای آن و ارتقای عملی فراگیران به لحاظ اخلاقی‌مداری می‌انجامد (Mousapour et al, ۲۰۱۸). در این فرآیند، شیوه‌هایی به کار می‌رود که هدف آن شکوفاسازی، بهبود و ایجاد صفات، رفتار و آداب نیکوی اخلاقی و زوال مشخصه‌های مغایر با آن در فرد یا دیگران است (Ansari & Mohsenipour, ۲۰۱۸).

ارزش و جایگاه تربیت اخلاقی در ادیان مختلف و از جمله اسلام بر کسی پوشیده نیست. تا آنجا که در قرآن کریم یازده بار پشت سرهم سوگند یاد کرده و راه سعادت انسان‌ها را بدون تردید در گرو زیور اخلاق یا فضائل اخلاقی می‌داند. با نظر به آیات خداوندی و روایات معتبر پیامبر اسلام (ص) و معصومین (ع)، وجود پیامبران برای تحقق تربیت اخلاقی و نیل به فضائل اخلاقی بوده است. از این رو دین اسلام واجد عمیق‌ترین علوم خدایی و پیشرفته‌ترین نظام اخلاقی است که پشتوانه تربیت اخلاقی هستند (Nateghi et al, ۲۰۲۱).

یکی از این عوامل، عامل دینداری است، دینداری به عنوان یک عامل روانشناختی، تأثیر عمیقی بر نگرش و رفتار افراد دارد. این مفهوم به معنای تجلی ارزش‌ها و نشانه‌های دینی در فرد یا پدیده‌ای است و به عنوان یک نظام اعتقادی شامل جنبه‌های فردی و اجتماعی تعریف می‌شود که توسط خداوند برای هدایت انسان‌ها ارائه شده است. دینداری با پیوند دادن عقاید، باورها، نگرش‌ها و رفتارها، حس جامعیت و یکپارچگی را برای افراد ایجاد می‌کند (Nazari-pour & Zakizadeh, ۲۰۲۴).

عامل دیگر عادات خوب است، عادت به معنای رفتاری است که از تکرار و مداومت در انجام یک کار برای انسان حاصل می‌شود. این رفتار بر اساس یک حکم معقول، به طور مداوم تکرار می‌شود و افراد به آن عادت می‌کنند. در اسلام، برای ایجاد عادات خوب از تحریک وجدان، بیدار کردن ضمیر انسانی، تشویق و ایجاد میل و رغبت از طریق تکرار استفاده می‌شود تا صفات مطلوب به عادت و ملکه وجودی افراد تبدیل گردد (Hajibabayan Amiri, ۲۰۲۱).

عامل دیگری که در تربیت اخلاقی مدنظر قرار می‌گیرد نظم و انضباط است، واژه «نظم» در لغت به معنای هم‌ردیف کردن چیزی با چیز دیگر یا پیوستن بخش‌های مختلف به یکدیگر استفاده می‌شود. «انضباط» نیز به معنای داشتن نظم، سامان و ترتیب است (Karamnia et al, ۲۰۲۴). کل جهان هستی بر اساس نظم بنا شده و این نظم در همه چیز، از موجودات و پدیده‌ها گرفته تا عبادات دیده می‌شود. این نظم و انضباط می‌تواند دلیلی بر وجود خدا باشد. به طور خاص، در اعمال عبادی مانند نماز و حج نیز جلوه‌های واضحی از نظم و ترتیب وجود دارد، از جمله زمان‌بندی دقیق، ترتیب حرکات و هماهنگی میان افراد. این نظم و انضباط به عنوان نشانه‌ای از پیوند بین عقاید، باورها، نگرش‌ها و رفتارهای دینی عمل می‌کنند و تأییدی بر اهمیت نظم در زندگی انسان‌ها هستند (Qeraati, ۲۰۱۷).

عامل دیگر همدلی است، همدلی به معنای درک و تجربه هیجان‌های دیگران از زاویه دید آن‌ها و شناسایی و پاسخ‌گویی به حالات ذهنی‌شان است (Allaahpanaah et al, ۲۰۲۴). همدلی باعث افزایش ظرفیت افراد در تنظیم روابط، حمایت از فعالیت‌های مشترک و انسجام گروهی می‌شود (Sepehrianazar et al, ۲۰۲۴).

در نهایت عامل تفکر و تعقل که در تربیت اخلاقی مهم است. تفکر شامل دو مرحله است: نخست، ذهن مواد و مقدمات لازم را از خزانه‌ی معلومات خود استخراج می‌کند؛ دوم، این مواد و مقدمات را به خوبی مرتب و منظم می‌کند؛ بنابراین، هم آغاز و هم پایان حرکت مطلوب است. تفکر جنبه‌های مختلفی مانند تفکر نقاد، خلاق و منطقی را در بر می‌گیرد (Sharafi, ۲۰۲۳).

هدف اصلی هر نظام آموزشی این است که توانمندی‌ها و قابلیت‌های لازم را به افراد جامعه ارائه دهد تا بتوانند به اعضای مفید و مؤثری در جامعه تبدیل شوند. کتاب‌های فارسی دوره دوم ابتدایی به دلیل نقش محوری که در سیستم آموزشی ایران ایفا می‌کنند، یکی از بهترین منابع برای مطالعه و بررسی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی هستند. از آنجایی که این کتاب‌ها با دقت زیادی تدوین و طراحی شده‌اند، می‌توانند زمینه‌های تربیتی و آموزشی گسترده‌ای را پوشش دهند و به

عنوان ابزاری موثر در جهت تعلیم ارزش‌های اخلاقی مورد استفاده قرار گیرند. از دیگر دلایل اهمیت بررسی این کتاب‌ها، تأثیر گسترده آن‌ها بر روی تمام دانش‌آموزان دوره ابتدایی است. همه دانش‌آموزان دوره ابتدایی با این کتاب‌ها در تماس هستند و محتوای آن‌ها به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر تربیت اخلاقی و اجتماعی آنان تأثیر می‌گذارد؛ بنابراین، تحلیل محتوای این کتاب‌ها می‌تواند به ارتقای کیفیت آموزش و پرورش اخلاقی کمک کند و موجب تربیت نسلی با ارزش‌های اخلاقی قوی شود. از طرفی، داستان‌ها و متون موجود در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی به‌گونه‌ای طراحی شده‌اند که می‌توانند الگوهای رفتاری و اخلاقی مثبتی را به کودکان منتقل کنند. تحلیل دقیق و جامع این محتواها می‌تواند به شناسایی این الگوها و تقویت آن‌ها کمک کند، به‌طوری که تأثیرات مثبتی بر شخصیت و رفتار کودکان داشته باشد؛ هم‌چنین، کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی نقش مهمی در تقویت فرهنگ و هویت ملی دانش‌آموزان ایفا می‌کنند. تحلیل محتوای این کتاب‌ها می‌تواند به شناسایی و تقویت مؤلفه‌های تربیت اخلاقی منطبق با فرهنگ و هویت ملی کمک کند و دانش‌آموزان را با ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه خود آشنا کند؛ این آشنایی موجب تقویت حس تعلق و هویت ملی در دانش‌آموزان می‌شود و آن‌ها را به شهروندانی مسئولیت‌پذیر و اخلاق‌مدار تبدیل می‌کند. با شناخت این نقاط و بهبود محتوای آموزشی، می‌توان به تربیت نسلی با ارزش‌های اخلاقی پایدار و مستحکم دست یافت که در ساختن جامعه‌ای بهتر و انسانی‌تر نقش داشته باشند.

به‌طور کلی می‌توان گفت که برای نیل به تربیت اخلاقی، استفاده از منابع و عناصر مختلف در نظام تعلیم و تربیت ضروری است. یادگیرندگان از طریق دریافت آموزه‌های تربیتی در نظام تربیت رسمی و عمومی که در برنامه‌های درسی سازمان‌دهی شده و در سطح کلاس و مدرسه ارائه می‌شود، تربیت اخلاقی را دریافت می‌کنند (Vojdani & Hasani, ۲۰۱۹). الگوی تمرینی کلاس‌های درس، کتب درسی است که در سازمان‌دهی آموزش‌های روزمره به کار می‌روند. بدین وسیله آموزگار می‌تواند دانش‌آموزان را ترغیب و دانش و درک بیشتری نسبت به یک موضوع ایجاد کند (Fathi Vajargah, ۲۰۲۰). نخستین سطح آموزش رسمی در اکثر کشورها دوره ابتدایی است که دربرگیرنده نحوه آموزش است (Shami & Masoominejad, ۲۰۲۱). هم‌چنین توانمندی یادگیری، درک کامل توانمندی‌های شخصی و مشارکت معنادار در جامعه، هدف این دوره آموزشی است. با عنایت به این که دوره ابتدایی نخستین مواجهه کودکان با آموزش‌های تربیتی است، در فرآیند تعلیم و تربیت و شکل‌گیری سرشت دانش‌آموزان، به عنوان دوره مبنایی و پیشرو در فرآیند فراگیری شمرده می‌شود (Rahimzadeh et al, ۲۰۱۶). ارزش فوق نیازمند ارزشیابی، بازنگری و اصلاح مستمر برنامه‌های درسی است. چراکه شکوفایی کودکان در گرو تجربه‌هایی است که در برنامه درسی دوره ابتدایی گنجانده شده و مبنای آن ساخت جامعه و کشور مطلوب و تعامل با دیگران برای زندگی بهتر است (Taghipour Zahir, ۲۰۲۱).

با این حال، بررسی‌ها نشان می‌دهد که این حوزه هم‌چنان فضای وسیعی برای تحقیقات جامع و کاملی دارد؛ به علاوه، این وضعیت فرصت‌های پژوهشی مهمی را در حوزه تربیت اخلاقی فراهم می‌کند که می‌تواند به بهبود و ارتقاء محتوای کتاب‌های درسی منجر شود. علاوه بر آن،

توجه به تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی در تحلیل محتوای کتاب‌های درسی می‌تواند به تکامل و غنی‌تر شدن این تحلیل‌ها کمک کند؛ تربیت اخلاقی به شدت از عوامل فرهنگی و اجتماعی تأثیر می‌پذیرد. با توجه به این تفاوت‌ها، امکان تحلیل دقیق‌تر و جامع‌تر فراهم می‌شود که می‌تواند به تدوین برنامه‌های آموزشی مؤثرتر و کارآمدتر منجر شود.

هدف اصلی این پژوهش، تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره دوم ابتدایی براساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی می‌باشد؛ در نتیجه، پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این پرسش است که محتوای کتاب‌های فارسی دوره دوم ابتدایی (پایه‌های چهارم، پنجم و ششم) تا چه حد به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی توجه دارد و ضریب اهمیت هر یک از این مؤلفه‌ها در هر پایه چقدر است؟

پیشینه پژوهش

تحقیقات متعددی در زمینه تربیت اخلاقی انجام شده‌است که در هر کدام از آن‌ها، به جنبه‌های مختلف این مفهوم عمیق پرداخته‌است. ابعاد مختلف تربیت اخلاقی در پژوهش‌های مختلف مورد تحلیل واقع شده‌است.

العزیز و همکاران (۲۰۲۴)، در پژوهشی با عنوان «مفهوم تربیت اخلاقی در کتاب تعلیم‌المتعلم و اجرای آن در آموزش مدارس شبانه‌روزی اسلامی» بیان نموده‌اند که تربیت اخلاقی فرآیندی است که توانایی‌های شناختی دانش‌آموزان را برای هدایت افکار و رفتار در راستای ارزش‌های هویت‌ساز تقویت می‌کند. این ارزش‌ها در ارتباط انسان با خدا، خویش، دیگران و محیط تجلی می‌یابد. به‌علاوه، پژوهش مفاهیم کلیدی تربیت اخلاقی در تعلیم‌المتعلم را شامل احترام به معلم، ویژگی‌های دانش‌آموز اخلاق‌مدار و ادب در مطالعه می‌داند که بر دانش، پرهیزکاری، نیت الهی، محبت و بزرگداشت علم تأکید دارند.

افکاری و همکاران (۲۰۲۴) در پژوهش خود با عنوان «تبیین برنامه درسی تربیت اخلاقی در دوره دوم ابتدایی براساس آرا و اندیشه‌های ابن‌سینا» نشان دادند که ابن‌سینا تربیت اخلاقی را بر هفت اصل از جمله تسلط بر نفس، صبر، تشویق و تنبیه، کمال‌جویی، اعتدال، تواضع و عیب‌پوشی استوار می‌داند. بر این اساس، الگوی پیشنهادی آنان برای برنامه درسی تربیت اخلاقی، پاسخی به ضعف‌های موجود است و بر بهره‌گیری از یادگیری جمعی، نقش معنوی و الهی معلم و توجه به توانایی‌های شناختی دانش‌آموزان تأکید دارد.

محمدباقر و تقوی (۲۰۲۲) در پژوهش «تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی» نشان دادند که کتاب‌های فارسی بیشتر بر

مؤلفه‌هایی مانند شناخت طبیعت و مهربانی تأکید دارند و عناصری چون کنترل و سرزنش امیال نفسانی کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. همچنین در پایه ششم، مؤلفه‌های وطن‌دوستی و شناخت طبیعت پررنگ‌تر شده و در مقابل، صبوری و مدارا کم‌رنگ‌تر دیده می‌شود. به‌طور کلی، روند موجود بیانگر آن است که پرورش روحیات طبیعت‌دوستی و نوع‌دوستی بر آموزش مهارت‌های مربوط به خودکنترلی اخلاقی غلبه دارد.

ناطق و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی محتوای کتاب‌های درسی قرآن دوره متوسطه اول بر اساس شاخص‌های رویکرد اسلامی در تربیت اخلاقی» به این نتیجه می‌رسند که ویژگی‌های رویکرد اسلامی در تربیت اخلاقی توزیع نامتوازنی دارد. تا حدی که امر به معروف در بالاترین درجه و امیال فطری انسان، خودسازی، خودشکوفایی، شناخت خود، انتخاب توأم با شناخت و فعالیت ارادی کمترین درجه را به خود اختصاص می‌دهند.

روش پژوهش

در این پژوهش، روش تحلیل محتوا به عنوان رویکرد اصلی به کار گرفته شد و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخص آنتروپی شانون بهره برده شد. جامعه آماری پژوهش شامل محتوای کتاب‌های فارسی دوره دوم ابتدایی بود و با توجه به اهمیت و گستردگی موضوع، حجم نمونه برابر با کل جامعه در نظر گرفته شد تا تحلیل‌ها جامع و معتبر باشند. کتاب‌های درسی دوره دوم ابتدایی (پایه‌های چهارم، پنجم و ششم) نقش بسیار حیاتی و تأثیرگذاری در شکل‌دهی به تربیت اخلاقی دانش‌آموزان ایفا می‌کنند و بازنمایی مؤلفه‌های اخلاقی در این متون، می‌تواند زمینه‌ساز پرورش توانایی‌های شناختی و اخلاقی متعادل در کودکان باشد. ابزار جمع‌آوری داده‌ها شامل چک‌لیستی بود که توسط پژوهشگر طراحی و تدوین شده بود و در جریان تحلیل محتوا برای استخراج و طبقه‌بندی مؤلفه‌های اخلاقی مورد استفاده قرار گرفت. برای تضمین دقت و اعتبار داده‌ها، پژوهشگر از روش خودبازبینی بهره گرفت و یافته‌ها نیز توسط اساتید علوم تربیتی مورد ارزیابی قرار گرفتند و اعتبار آن‌ها تأیید شد. این فرآیند اطمینان می‌دهد که داده‌های استخراج شده دقیق، معتبر و قابل اتکا هستند. در چارچوب نظریه اطلاعات، آنتروپی شانون به عنوان شاخصی مهم برای سنجش میزان عدم اطمینان و پیچیدگی در توزیع اطلاعات مطرح است و بر پایه تحلیل‌های احتمالاتی عمل می‌کند، به گونه‌ای که امکان درک دقیق‌تر و مدیریت مؤثر جریان اطلاعات را فراهم می‌آورد. در این رویکرد، مؤلفه‌هایی که هم از فراوانی بالاتری برخوردارند و هم توزیع هدفمندتری در متن دارند، ضریب اهمیت بالاتری دریافت می‌کنند. با این حال، تنها تعداد تکرار یک مؤلفه تعیین‌کننده اهمیت آن نیست؛ بلکه یکنواختی و تکرار منظم توزیع مؤلفه‌ها نیز نقش اساسی در محاسبه ضریب اهمیت ایفا می‌کند. به همین دلیل، حتی اگر یک

مؤلفه پرتکرار باشد اما توزیع آن نامنظم و پراکنده باشد، نسبت به مؤلفه‌ای با فراوانی کمتر اما توزیع یکنواخت و متناوب، ضریب اهمیت کمتری خواهد داشت. این رویکرد تحلیلی به پژوهشگر امکان می‌دهد تا علاوه بر شمارش و ثبت فراوانی عناصر، کیفیت و الگوی توزیع آن‌ها را نیز به دقت مورد ارزیابی قرار دهد و جایگاه واقعی هر مؤلفه اخلاقی را در متون درسی تعیین کند. استفاده از آنتروپی شانون، ابزاری قوی و علمی برای شفاف‌سازی حضور و توزیع مؤلفه‌های اخلاقی در کتاب‌های درسی است و امکان تحلیل همزمان فراوانی و توزیع اطلاعات را فراهم می‌آورد. این روش نشان می‌دهد که کدام مؤلفه‌ها به شکل هدفمند و مؤثر در کتاب‌ها بازنمایی شده‌اند و کدام مؤلفه‌ها نیازمند تقویت و بازنگری هستند. به طور کلی، تحلیل مبتنی بر آنتروپی شانون، رویکردی هم ساختاری و هم محتوایی است که به پژوهشگر کمک می‌کند نقاط قوت و ضعف محتوای آموزشی در حوزه تربیت اخلاقی را شناسایی کند و برنامه‌ریزی دقیق برای بهبود و اصلاح متون درسی را ممکن سازد. بدین ترتیب، این روش یک ابزار علمی و کاربردی برای ارتقای کیفیت تربیت اخلاقی در دوره دوم ابتدایی به شمار می‌رود و زمینه را برای پرورش دانش‌آموزانی با توانایی‌های شناختی و اخلاقی متعادل فراهم می‌کند. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش آنتروپی شانون به شرح ذیل انجام می‌شود:

مرحله‌ی اول: تبدیل داده‌ها به داده‌های بهنجار. برای این کار فراوانی هر مورد را بر مجموع فراوانی همان ستون تقسیم می‌کنیم.

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (i = 1.2.3. \dots m. j = 1.2. \dots n)$$

P = هنجار شده ماتریس فراوانی i = شماره پاسخ‌گو

j = شماره مؤلفه

F = فراوانی مؤلفه m = تعداد پاسخ‌گو

n = تعداد مؤلفه

مرحله‌ی دوم: پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله‌ی دوم روش آنتروپی شانون، مقدار بار اطلاعاتی (E_j) محاسبه می‌شود.

$$E_j = -K \sum_{i=1}^m [P_{ij} \ln P_{ij}] \quad (i = 1.2.3. \dots m. j = 1.2. \dots n)$$

$$K = \frac{1}{\ln M}$$

شماره پاسخ گو = i تعداد پاسخ گو = m بار اطلاعاتی = E_j

لگاریتم = Ln شماره مولفه = j هنجار شده‌ی ماتریس فراوانی = P

n = تعداد مولفه

مرحله‌ی سوم: در مرحله‌ی سوم ضریب اهمیت با استفاده از فرمول مرحله‌ی سوم روش آنتروپی شانون محاسبه می‌شود.

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^m E_j}$$

n = شماره مولفه = j بار اطلاعاتی = E_j ضریب اهمیت = W_j

تعداد مولفه

یافته‌ها

جدول ۱. توزیع فراوانی مولفه‌ها و زیرمولفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب فارسی چهارم ابتدایی، پنجم و ششم ابتدایی

پایه تحصیلی	مولفه‌ها	زیرمولفه‌ها	فراوانی زیرمولفه‌ها	فراوانی مولفه‌ها
چهارم	دین‌داری	ارتباط با خدا	۷	۴۵
		ایمان	۱	
		قرآن	۱	
		باور به دین اسلام	۲	
		دعا و نیایش	۱۳	
		پایبندی به عبادات	۲	
		مشارکت در فعالیت‌های جمعی دینی	۲	
		الگوگیری از پیامبران	۱۰	
چهارم	عادات خوب	پیروی از پیشوایان دینی	۷	۲۲۹
		سپاس‌گزاری	۵	

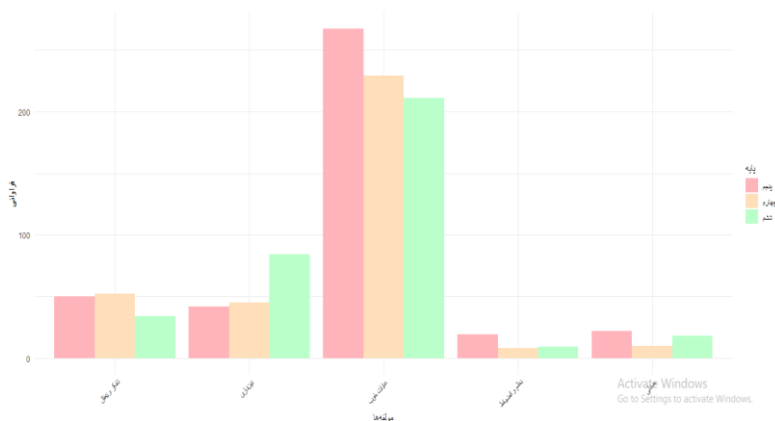
	۲۷	مهربانی		
	۶۶	دوستی		
	۱۲	هدیه و بخشندگی		
	۷	صبر		
	۱	خوش اخلاقی		
	۱	خوش قولی		
	۱۲	سلام کردن		
	۶	تصمیم‌گیری		
	۴۸	شاد کردن		
	۹	سعی و تلاش		
	۱۸	لبخند زدن		
	۴	شجاعت		
	۲	راستگویی		
	۲	نیکی کردن		
	۴	با ادبی		
	۵	امیدواری		
۸	۲	هماهنگی و نظم	نظم و انضباط	
	۶	پاکیزگی		
۱۰	۹	کمک کردن	همدلی	
	۱	ایثار و فداکاری		
۵۲	۵۲	تفکر	تفکر و تعقل	
	۵	ارتباط با خدا		
۴۲	۳	ایمان	دین‌داری	پنجم
	۷	قرآن		
	۳	باور به دین اسلام		

	۹	دعا و نیایش	
	۲	توجه به زمان و نظم در عبادت	
	۴	پایبندی به عبادات	
	۱	مشارکت در فعالیت‌های جمعی دینی	
	۸	پیروی از پیشوایان دینی	
	۲۸	سپاس‌گزاری	
	۲۶	مهربانی	
	۴۰	دوستی	
	۱۲	هدیه و بخشندگی	
	۳	صبر	
	۳	خوش‌اخلاقی	
	۲	خوش‌قولی	
	۹	سلام کردن	
۲۶۷	۶	تصمیم‌گیری	عادات خوب
	۲۰	شاد کردن	
	۲۷	سعی و تلاش	
	۲۱	لبخند زدن	
	۴۵	شجاعت	
	۵	راست‌گویی	
	۸	نیکی کردن	
	۱	مؤدب بودن	
	۱۱	امیدواری	
	۸	هماهنگی و نظم	
۱۹	۱۱	پاکیزگی	نظم و انضباط
۲۲	۱۳	کمک کردن	همدلی

	۷	ایثار و فداکاری		
	۲	فقر نواری		
۵۰	۵۰	تفکر	تفکر و تعقل	
	۶	ارتباط با خدا		
	۸	ایمان		
	۶	قرآن		
	۶	باور به دین اسلام		
	۲۸	دعا و نیایش		
۸۴	۳	توجه به زمان و نظم در عبادت	دین‌داری	ششم
	۲	پایبندی به عبادات		
	۲	مشارکت در فعالیت‌های جمعی دینی		
	۱	حج و زیارت		
	۱۳	الگوگیری از پیامبران		
	۹	پیروی از پیشوایان دینی		
	۱۴	سپاس‌گزاری		
	۱۹	مهربانی		
	۵۱	دوستی		
	۷	هدیه و بخشندگی		
	۲	صبر		
۲۱۱	۱۱	خوش اخلاقی	عادات خوب	
	۱	خوش قولی		
	۴	سلام کردن		
	۵	تصمیم‌گیری		
	۱۷	شاد کردن		
	۱۴	سعی و تلاش		

۱۴	لبخند زدن		
۱۱	شجاعت		
۱۷	راست‌گویی		
۱۶	نیکی کردن		
۳	وفا داری		
۲	مؤدب بودن		
۳	امیدواری		
۳	هماهنگی و نظم	نظم و انضباط	۹
۶	پاکیزگی		
۱۴	کمک کردن	همدلی	۱۸
۴	ایثار و فداکاری		
۳۴	تفکر	تفکر و تعقل	۳۴

براساس جدول (۱)، از مجموع ۳۴۴ مورد، ۴۵ مورد به مؤلفه‌ی دینداری، ۲۲۹ مورد به مؤلفه‌ی عادات خوب، ۸ مورد به مؤلفه‌ی نظم و انضباط، ۱۰ مورد به مؤلفه‌ی همدلی و ۵۲ مورد به مؤلفه‌ی تفکر و تعقل اختصاص دارد؛ بنابراین از میان مولفه‌های تربیت اخلاقی تحلیل شده، بیشترین توجه به مؤلفه‌ی عادات خوب با ۲۲۹ فراوانی و کمترین توجه به مؤلفه‌ی نظم و انضباط با ۸ فراوانی است. بر اساس جدول (۱)، از مجموع ۴۰۰ مورد، ۴۲ مورد به مؤلفه‌ی دینداری، ۲۶۷ مورد به مؤلفه‌ی عادات خوب، ۱۹ مورد به مؤلفه‌ی نظم و انضباط، ۲۲ مورد به مؤلفه‌ی همدلی و ۵۰ مورد به مؤلفه‌ی تفکر و تعقل اختصاص دارد؛ بنابراین از میان مولفه‌های تربیت اخلاقی تحلیل شده، بیشترین توجه به مؤلفه‌ی عادات خوب با ۲۶۷ فراوانی و کمترین توجه به مؤلفه‌ی نظم و انضباط با ۱۹ فراوانی است. براساس جدول (۱)، از مجموع ۳۵۶ مورد، ۸۴ مورد به مؤلفه‌ی دینداری، ۲۱۱ مورد به مؤلفه‌ی عادات خوب، ۹ مورد به مؤلفه‌ی نظم و انضباط، ۱۸ مورد به مؤلفه‌ی همدلی و ۳۴ مورد به مؤلفه‌ی تفکر و تعقل اختصاص دارد؛ بنابراین از میان مولفه‌های تربیت اخلاقی تحلیل شده، بیشترین توجه به مؤلفه‌ی عادات خوب با ۲۱۱ فراوانی و کمترین توجه به مؤلفه‌ی نظم و انضباط با ۹ فراوانی است.

شکل ۱. توزیع فراوانی مولفه‌ها در کتاب فارسی پایه‌های چهارم، پنجم و ششم ابتدایی

نمونه‌ها در کتاب فارسی پایه چهارم:

دین‌داری: ۱- ارتباط با خدا: خدا را در دل خودجویی یک چند (صفحه ۸). ۲- ایمان: آه! کو بازوی پولادین و کو سرپنجه‌ی ایمان؟ (صفحه ۵۶). ۳- قرآن: محمد تقی به من نزدیک می‌شود، قرآن را باز می‌کند (صفحه ۷۰). ۴- باور به دین اسلام: با دست خالی اما توکل به خدا و دین و اعتماد به خود توانست کارهای بزرگی انجام دهد (صفحه ۸۴). ۵- دعا و نیایش: وقتی به قله رسید دست به دعا برداشت و با خدای خود زمزمه کرد (صفحه ۵۷). ۶- پایبندی به عبادات: نماز صبحگاهت را شنیدم (صفحه ۸). ۷- مشارکت در فعالیت‌های جمعی دینی: پدرم در ساختن طاق مسجد و گنج‌بری استاد بود (صفحه ۸۱). ۸- الگوگیری از پیامبران: حضرت عیسی (ع) با چند تن از یارانش از راهی می‌گذشت (صفحه ۱۰۰). ۹- پیروی از پیشوایان دینی: علی ای همای رحمت، تو چه آیتی خدا را! (صفحه ۱۰۲).

عادات خوب: ۱- سپاسگزاری: نین مرواریدها را گرفت و از خانم تشکر کرد (صفحه ۱۱۸). ۲- مهربانی: تو گفתי مهربان‌تر از خدا نیست (صفحه ۸). ۳- دوستی: موشکا بی‌بی را خیلی دوست داشت (صفحه ۲۳). ۴- هدیه و بخشندگی: او هربار که به سفری می‌رفت برای دوستان و غلامانش هدیه‌ای می‌آورد (صفحه ۴۲). ۵- صبر: با نیروی پشتکار، صبر و بردباری می‌خواهند کارهای بزرگی انجام دهند (صفحه ۸۴). ۶- خوش اخلاقی: پیرزن با خوش اخلاقی گفت: «عیبی ندارد!» (صفحه ۱۳۵). ۷- خوش قولی: او هم قول داد که سلام و پیغامش را به طوطیان هندوستان برساند (صفحه ۴۳). ۸- سلام کردن: سلام آفتاب! سلام ای ابر سفید! (صفحه ۶۷). ۹- تصمیم‌گیری: آن‌ها تصمیم گرفتند خورشید جهان افروز را به داوری انتخاب کنند (صفحه ۱۰).

۱۰- شاد کردن: طوطی‌ها از شنیدن حرف‌های بازرگان شادی کردند (صفحه ۴۶). ۱۱- سعی و تلاش: فکر کردن باید محور تلاش باشد (صفحه ۶۵). ۱۲- لبخند زدن: موشکا لبخند زد و تکرار کرد: «مهربان‌ترین موجود عالم!» (صفحه ۲۵). ۱۳- شجاعت: نیروها، خستگی ناپذیر و با شجاعت به جلو می‌رفتند (صفحه ۹۰). ۱۴- راستگویی: او راست می‌گفت؛ زیرا آن‌ها نه تنها نمی‌توانستند به کودکش خواندن و نوشتن بیاموزند، بلکه از نگهداری او نیز عاجز بودند (صفحه ۸۲). ۱۵- نیکی کردن: خدا در پاکی و نیکی است، فرزندا! (صفحه ۸). ۱۶- بالادبی: ادب از که آموختی؟ (صفحه ۱۰۸). ۱۷- امیدواری: چو امیدش به حق بود آن کبوتر (صفحه ۱۰۷).

نظم و انضباط: ۱- هماهنگی و نظم: در صف‌های منظم به طرف محل حضور آقا به راه افتادیم (صفحه ۶۴). ۲- پاکیزگی: وقتی هم زنده بود، تنش پاک نبود؛ حالا که مرده است، بدتر! (صفحه ۱۰۰).

کمک کردن: ۱- کمک کردن: فریاد می‌زنم: «باد مهربان، کمکم کن» (صفحه ۷۰). ۲- ایثار و فداکاری: آری، آری، جان خود در تیر کرد آرش. آرش فداکاری کرد (صفحه ۵۷).

تفکر و تعقل: ۱- تفکر کردن: در این مدت، حکیم آرام و شادمان بود و به زندگی و مردمان فکر می‌کرد (صفحه ۳۶).

نمونه‌ها در کتاب فارسی پایه پنجم:

دین‌داری: ۱- ارتباط با خدا: فقط انسان‌ها می‌توانند به خوبی خداوند را ستایش کنند (صفحه ۱۹). ۲- ایمان: بهمن، فر ایمان ماست (صفحه ۴۸). ۳- قرآن: رئیس علی در مکتب خانه قرآن آموخت (صفحه ۶۴). ۴- باور به دین اسلام: دلاورانه در برابر دشمنان، پایداری ورزیدند و از اسلام و ایران دفاع کردند (صفحه ۶۲). ۵- دعا و نیایش: پاینده مانی و جاودان در سرود ملی، دعا و نیایشی برای ملت و کشورمان است (صفحه ۵۰). ۶- توجه به زمان و نظم در عبادت: کدخدا در گوش نوزادش اذان گفت (صفحه ۶۴). ۷- پایبندی به عبادات: رئیس محمد داخل حیاط، کنار نخل مشغول خواندن نماز مغرب بود (صفحه ۶۴). ۸- مشارکت در فعالیت‌های جمعی دینی: گلدسته‌ها و نقش‌های زیبای مساجد اصفهان (صفحه ۷۸). ۹- پیروی از پیشوایان دینی: چه بسیار چشم‌ها که با دیدن حالت سوگوار اسب امام حسین (ع) در این اثر، گریسته‌اند (صفحه ۸۰).

عادات خوب: ۱- سپاسگزاری: ریشه گفت: «تو از من نباید تشکر کنی، بلکه باید از زمین سپاسگزار باشی» (صفحه ۲۲). ۲- مهربانی: پروردگار مهربان، به ما نعمت‌های فراوانی داده است (صفحه ۳۱). ۳- دوستی: پینگ، گل‌ها و گیاهان را بسیار دوست می‌داشت (صفحه ۴۲). ۴-

هدیه و بخشندگی: هم تو ببخشای و ببخش، ای کریم (صفحه ۸). ۵- صبر: گفتیم: «نه، نمی‌شود؛ صبر کن این را برایت بخوانم» (صفحه ۷۳). ۶- خوش اخلاقی: کتاب فروش، مردی تقریباً پنجاه ساله و بسیار خوش اخلاق و مهربان بود (صفحه ۷۰). ۷- خوش قولی: رئیس علی دستور داد کاغذ و قلم برایش آوردند و قول داد نامه‌اش را به فرمانده ناو جنگی برساند (صفحه ۶۶). ۸- سلام کردن: سلام نماز را که داد آرام سرش را بر گرداند (صفحه ۶۴). ۹- تصمیم‌گیری: بزرگان شهر، پس از پرس و جو و گفت و گو، تصمیم گرفتند نظر طبیب بزرگ شهر را نیز بپرسند (صفحه ۲۶). ۱۰- شاد کردن: شکوه شادی، افزون است (صفحه ۷۶). ۱۱- سعی و تلاش: پروانه هرچه تلاش کرد، نتوانست خود را در آب ببیند (صفحه ۲۱). ۱۲- لبخند زدن: گل سرخ لبخندی زد (صفحه ۲۱). ۱۳- شجاعت: این آهنگ شورانگیز، روحیه شجاعت را در مردم بر می‌انگیزد (صفحه ۴۹). ۱۴- راستگویی: شجاعت اخلاقی، آن است که حرف راست و درست بگوییم (صفحه ۱۰۸). ۱۵- نیکی کردن: از اسلام و ایران دفاع کردند و نام نیکویی از خود بر جای گذاشتند (صفحه ۶۲). ۱۶- بالادبی: آن‌ها از مهمان خود، هرگاه رسم ادب و عاطفه را به جا آورد، به خوبی پذیرایی می‌کنند (صفحه ۶۶). ۱۷- امیدواری: بچه‌ها نیز امیدوار بودند (صفحه ۴۳).

نظم و انضباط: ۱- هماهنگی و نظم: همه‌ی ما باید از خداوند بزرگ و مهربان تشکر کنیم که با نظم و ترتیب، وظیفه هر کدام از ما را در جهان آفرینش مشخص کرده است (صفحه ۲۲). ۲- پاکیزگی: آن نقطه‌ی شهر که این گوشت در آن آویزان بوده است، هوای پاکیزه‌تری دارد (صفحه ۲۸).

کمک کردن: ۱- کمک کردن: در تعیین جای مناسب برای ساخت بیمارستان، به آنان کمک بزرگی کرد (صفحه ۲۸). ۲- ایثار و فداکاری: هر کشوری برای اینکه پیشرفت کند، نیازمند همکاری، از خودگذشتگی و ایثار است (صفحه ۴۹). ۳- فقیرنوازی: اگر مالی به دست آورد در نگهداری آن غفلت ورزد زود تهی شود (صفحه ۳۵).

تفکر و تعقل: ۱- تفکر کردن: برای درک ارتباط اجزای تصویر، فکر کنید (صفحه ۱۵).

نمونه‌ها در کتاب فارسی پایه ششم:

دین‌داری: ۱- ارتباط با خدا: آفریدگار را ببايد پرستیدن (صفحه ۱۱). ۲- ایمان: سرانجام به خالق همه‌ی اینها ایمان می‌آوریم (صفحه ۱۴). ۳- قرآن: با اسلام و قرآن و درس محبت به خاندان پیامبر آشنا کرد (صفحه ۶۲). ۴- باور به دین اسلام: همه‌ی شما یک دین و فرهنگ دارید و همه‌تان اهل یک کشورد (صفحه ۴۷). ۵- دعا و نیایش: از بهر نیایش، سر و تن بشست (صفحه ۳۹). ۶- توجه به زمان و نظم در عبادت: تازه از دروازه‌های نیشابور وارد شهر شده بود که

صدای اذان، بلند شد (صفحه ۷۴). ۷- پایبندی به عبادات: خوشا آنان که دائم در نمازند (صفحه ۷۲). ۸- مشارکت در فعالیت‌های جمعی دینی: محمد دلش برای کوچه‌های سمرقند تنگ می‌شد؛ برای مدرسه‌اش، مسجدهایش (صفحه ۷۴). ۹- حج و زیارت: به زیارت خانه‌ی خدا می‌رویم (صفحه ۷۴). ۱۰- الگوبری از پیامبران: اذان می‌گوید تا فرمان پیامبر (ص) را اجرای کند (صفحه ۸۱). ۱۱- پیروی از پیشوایان دینی: دریاقلی! رکاب بزن، یا علی بگو (صفحه ۵۹).

عادات خوب: ۱- سپاسگزاری: آفریدگار را ببايد پرستیدن و بر نعمت او سپاس‌داری باید کردن (صفحه ۱۱). ۲- مهربانی: قربان مهربانی و لطف و صفای تو (صفحه ۱۸). ۳- دوستی: گاهی با کسان دیگر دوستی کرده‌ایم (صفحه ۳۳). ۴- هدیه و بخشندگی: محمد کتاب را گرفت، نگاهی کرد و از این هدیه‌ی شیخ، بسیار تشکر کرد (صفحه ۷۶). ۵- صبر: هی یونس! صبر کن باهم برویم (صفحه ۴۳). ۶- خوش اخلاقی: گروه ما ریشه‌ی همه پدیده‌ها در اخلاق نیکو و رفتار پسندیده می‌داند (صفحه ۱۴). ۷- خوش قولی: اگر راستش را به من بگویی، من هم قول می‌دهم کمکت کنم (صفحه ۴۶). ۸- سلام کردن: ای سلامم، ای سرودم (صفحه ۵۰). ۹- تصمیم‌گیری: تصمیم گرفتند قدری آنجا بمانند (صفحه ۱۳). ۱۰- شادی کردن: شاعر در بند اول، وطن را مایه‌ی غمگینی و موجب شادی می‌داند (صفحه ۵۲). ۱۱- سعی و تلاش: افتخارهایی که شما فرزندان مهربان، با تلاش و کوشش خود می‌آفرینید، باعث سربلندی من می‌شود (صفحه ۳۲). ۱۲- لبخند زدن: ذوق‌زده شدم و لبخندی زدم (صفحه ۴۳). ۱۳- شجاعت: مهندس شجاع غریبانه به شهادت رسید (صفحه ۶۳). ۱۴- راستگویی: مردمان، راستگویان را دوست دارند (صفحه ۱۰۷). ۱۵- نیکی کردن: نیکویی گویند و نیکوکاری کنید (صفحه ۱۰۶). ۱۶- وفاداری: چرا شاعر باوفا بودن را به خاک نسبت داده است (صفحه ۵۲). ۱۷- بادبی: نور ادب دل را روش می‌کند (صفحه ۳۶). ۱۸- امیدواری: پیرزن گفت: «امیدوارم اینطور باشد» (صفحه ۲۲).

نظم و انضباط: ۱- هماهنگی و نظم: همه‌ی جهانیان متفق‌اند و هماهنگی دارند (صفحه ۸۵). ۲- پاکیزگی: بی‌درنگ، جام را پاکیزه شست (صفحه ۲۸).

کمک کردن: ۱- کمک کردن: در این نبردها رستم به کمک اسب خود، رخس، با شیر و اژدها پیکار می‌کند (صفحه ۳۷). ۲- ایثار و فداکاری: این رزمندگان فداکار را به پاس ایثار و استقامتشان آزادگان نامیدند (صفحه ۶۳).

تفکر و تعقل: ۱- تفکر کردن: برای خوب فکر کردن، لازم است درنگ کنید (صفحه ۱۴).

جدول ۲. داده‌های بهنجارشده زیرمولفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب فارسی چهارم، پنجم و ششم ابتدایی

پایه تحصیلی	مولفه‌ها	زیرمولفه‌ها	داده‌های بهنجار زیرمولفه‌ها
چهارم	دین‌داری	ارتباط با خدا	۰/۱۵۵
		ایمان	۰/۰۲۲
		قرآن	۰/۰۲۲
		باور به دین اسلام	۰/۰۴۴
		دعا و نیایش	۰/۲۸۸
		پایبندی به عبادات	۰/۰۴۴
		مشارکت در فعالیت‌های جمعی دینی	۰/۰۴۴
		الگوگیری از پیامبران	۰/۲۲۲
		پیروی از پیشوایان دینی	۰/۱۵۵
		سپاس‌گزاری	۰/۰۲۲
	عادات خوب	مهربانی	۰/۱۲۰
		دوستی	۰/۲۹۴
		هدیه و بخشندگی	۰/۰۵۳
		صبر	۰/۰۳۱
		خوش اخلاقی	۰/۰۰۴
		خوش قولی	۰/۰۰۴
		سلام کردن	۰/۰۵۳
		تصمیم‌گیری	۰/۰۲۶
		شاد کردن	۰/۲۱۴
		سعی و تلاش	۰/۰۴۰
		لیخند زدن	۰/۰۸۰
		شجاعت	۰/۰۱۷

۰/۰۰۸	راستگویی		
۰/۰۰۸	نیکی کردن		
۰/۰۱۷	با ادبی		
۰/۰۲۲	امیدواری		
۰/۲۵	هماهنگی و نظم	نظم و انضباط	
۰/۷۵	پاکیزگی		
۰/۹	کمک کردن	همدلی	
۰/۱	ایثار و فداکاری		
۱	تفکر	تفکر و تعقل	
۰/۱۱۹	ارتباط با خدا		
۰/۰۷۱	ایمان		
۰/۱۶۶	قرآن		
۰/۰۷۱	باور به دین اسلام		
۰/۲۱۴	دعا و نیایش		
۰/۰۴۷	توجه به زمان و نظم در عبادت	دین‌داری	پنجم
۰/۰۹۵	پایبندی به عبادات		
۰/۰۲۳	مشارکت در فعالیت‌های جمعی دینی		
۰/۱۹۰	پیروی از پیشوایان دینی		
۰/۱۰۹	سپاس‌گزاری		
۰/۱۰۱	مهربانی		
۰/۱۵۶	دوستی	عادات خوب	
۰/۰۴۶	هدیه و بخشندگی		
۰/۰۱۱	صبر		
۰/۰۱۱	خوش‌اخلاقی		

خوش‌قولی	۰/۰۰۷	
سلام کردن	۰/۰۳۵	
تصمیم‌گیری	۰/۰۲۳	
شاد کردن	۰/۰۷۸	
سعی و تلاش	۰/۱۰۵	
لبخند زدن	۰/۰۸۲	
شجاعت	۰/۱۷۵	
راست‌گویی	۰/۰۱۹	
نیکی کردن	۰/۰۳۱	
مؤدب بودن	۰/۰۰۳	
امیدواری	۰/۰۴۲	
هماهنگی و نظم	۰/۴۲۱	نظم و انضباط
پاکیزگی	۰/۵۷۸	
کمک کردن	۰/۵۹۰	
ایثار و فداکاری	۰/۳۱۸	همدلی
فقیر نوازی	۰/۰۹۰	
تفکر و تعقل	۱	تفکر و تعقل
ارتباط با خدا	۰/۰۷۱	
ایمان	۰/۰۹۵	
قرآن	۰/۰۷۱	
باور به دین اسلام	۰/۰۷۱	
دعا و نیایش	۰/۳۳۳	دین‌داری
توجه به زمان و نظم در عبادت	۰/۰۳۵	
پابندی به عبادات	۰/۰۲۳	
مشارکت در فعالیت‌های	۰/۰۲۳	

جمعی دینی		
۰/۰۱۱	حج و زیارت	
۰/۱۵۴	الگوگیری از پیامبران	
۰/۱۰۷	پیروی از پیشوایان دینی	
۰/۰۶۷	سپاس‌گزاری	
۰/۰۹۲	مهربانی	
۰/۲۴۷	دوستی	
۰/۰۳۳	هدیه و بخشندگی	
۰/۰۰۹	صبر	
۰/۰۵۳	خوش اخلاقی	
۰/۰۰۴	خوش قولی	
۰/۰۱۹	سلام کردن	
۰/۰۲۴	تصمیم‌گیری	عادات خوب
۰/۰۸۲	شاد کردن	
۰/۰۶۷	سعی و تلاش	
۰/۰۶۷	لبخند زدن	
۰/۰۵۳	شجاعت	
۰/۰۸۲	راستگویی	
۰/۰۷۷	نیکی کردن	
۰/۰۱۴	وفاداری	
۰/۰۰۹	مودب بودن	
۰/۰۱۴	امیدواری	
۰/۳۳۳	هماهنگی و نظم	نظم و انضباط
۰/۶۶۶	پاکیزگی	
۰/۷۷۷	کمک کردن	همدلی

۰/۲۲۲	ایثار و فداکاری	
۱	تفکر	تفکر و تعقل

پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش آنتروپی شانون، مقدار بار اطلاعاتی (E_j) محاسبه شده و در جدول ۳ ارائه شده است. در مرحله سوم، ضریب اهمیت با بهره‌گیری از فرمول مربوط به این مرحله تعیین می‌شود و مقادیر آن نیز در جدول ۳ قابل مشاهده است.

$$K_{\text{چهارم}} = ۰/۳۵۲$$

$$K_{\text{پنجم}} = ۰/۳۵۲$$

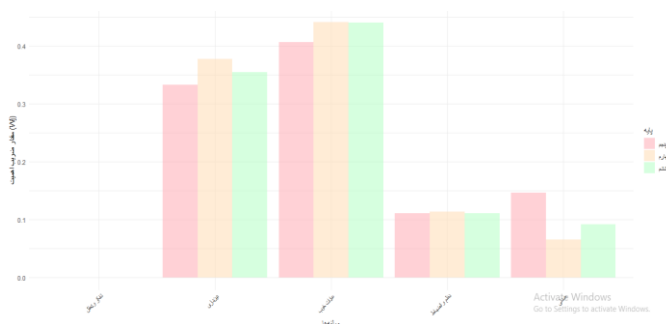
$$K_{\text{ششم}} = ۰/۳۴۵$$

جدول ۳. مقدار بار اطلاعاتی (E_j) و ضریب اهمیت (W_j) مولفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب فارسی چهارم، پنجم و ششم ابتدایی

پایه تحصیلی	مولفه‌ها	مقدار بار اطلاعاتی (E_j)	مقدار ضریب اهمیت (W_j)
چهارم	دین‌داری	۰/۶۵۵	۰/۳۷۸
	عادات خوب	۰/۷۶۴	۰/۴۴۱
	نظم و انضباط	۰/۱۹۸	۰/۱۱۴
	همدلی	۰/۱۱۴	۰/۰۶۵
	تفکر و تعقل	۰	۰
پنجم	دین‌داری	۰/۷۱۷	۰/۳۳۳
	عادات خوب	۰/۸۷۵	۰/۴۰۷
	نظم و انضباط	۰/۲۴۰	۰/۱۱۱
	همدلی	۰/۳۱۵	۰/۱۴۶
	تفکر و تعقل	۰	۰
ششم	دین‌داری	۰/۷۰۳	۰/۳۵۵
	عادات خوب	۰/۸۷۱	۰/۴۴۰
	نظم و انضباط	۰/۲۲۰	۰/۱۱۱

همدلی	۰/۱۸۳	۰/۰۹۲
تفکر و تعقل	۰	۰

نتایج جدول (۳) نشان می‌دهد که در کتاب فارسی چهارم ابتدایی، ضریب اهمیت مولفه‌ی دین‌داری ۰/۳۷۸، مولفه‌ی عادات خوب ۰/۴۴۱، مولفه‌ی نظم و انضباط ۰/۱۱۴، مولفه‌ی همدلی ۰/۰۶۵ و مولفه‌ی تفکر و تعقل ۰ است؛ بنابراین بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مولفه‌ی عادات خوب (۰/۴۴۱) و کمترین آن‌ها مربوط به مولفه‌ی تفکر و تعقل (۰) است. در روش آنتروپی شانون، زمانی ضریب اهمیت یک مؤلفه به صفر می‌رسد که آن مؤلفه به طور یکنواخت در داده‌ها توزیع نشده باشد. اگر فراوانی آن مؤلفه در مقایسه با سایر مؤلفه‌ها بسیار کم باشد، تأثیر آن در محاسبه آنتروپی کاهش می‌یابد و ضریب اهمیت آن به صفر نزدیک می‌شود. این موضوع به این معناست که حضور یا عدم حضور آن مؤلفه تأثیر قابل‌توجهی بر توزیع کلی داده‌ها ندارد؛ به عبارت دیگر، این مؤلفه اطلاعات جدید یا معناداری به مجموعه داده‌ها اضافه نمی‌کند و به همین دلیل، ضریب اهمیت آن صفر خواهد بود. نتایج جدول (۳) نشان می‌دهد که در کتاب فارسی پنجم ابتدایی، ضریب اهمیت مولفه‌ی دین‌داری ۰/۳۳۳، مولفه‌ی عادات خوب ۰/۴۰۷، مولفه‌ی نظم و انضباط ۰/۱۱۱، مولفه‌ی همدلی ۰/۱۴۶ و مولفه‌ی تفکر و تعقل ۰ است؛ بنابراین بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مولفه‌ی عادات خوب (۰/۴۰۷) و کمترین آن‌ها مربوط به مولفه‌ی تفکر و تعقل (۰) است. نتایج جدول (۳) نشان می‌دهد که در کتاب فارسی ششم ابتدایی، ضریب اهمیت مولفه‌ی دین‌داری ۰/۳۵۵، مولفه‌ی عادات خوب ۰/۴۴۰، مولفه‌ی نظم و انضباط ۰/۱۱۱، مولفه‌ی همدلی ۰/۰۹۲ و مولفه‌ی تفکر و تعقل ۰ است؛ بنابراین بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مولفه‌ی عادات خوب (۰/۴۴۰) و کمترین آن‌ها مربوط به مولفه‌ی تفکر و تعقل (۰) است. ضعف مؤلفه‌ی «تفکر و تعقل» در کتاب‌های فارسی ابتدایی را می‌توان ناشی از تمرکز بیشتر این کتاب‌ها بر انتقال ارزش‌های اخلاقی و رفتاری دانست؛ امری که خود نشان‌دهنده‌ی اهتمام نظام آموزشی به تربیت اخلاقی دانش‌آموزان است. با این حال، کم‌رنگ بودن فعالیت‌هایی که دانش‌آموزان را به پرسشگری، تحلیل و استدلال وادار کند، ساختار داستان‌هایی با پایان بسته و رویکرد سنتی آموزش در دوره ابتدایی، موجب شده است که این مؤلفه کمتر برجسته شود. این وضعیت را می‌توان نه به‌عنوان ضعف، بلکه به‌عنوان فرصتی ارزشمند برای بازنگری در محتوای درسی و افزودن فعالیت‌های خلاقانه و پرسش‌برانگیز تلقی کرد. به این ترتیب، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نظام آموزشی کشور در زمینه‌ی پرورش اخلاقی عملکرد موفقی داشته و اکنون می‌تواند با تقویت مؤلفه‌ی «تفکر و تعقل»، گامی تازه در جهت تربیت نسلی بردارد که علاوه بر اخلاق‌مداری، از توانایی تحلیل، استدلال و حل مسائل پیچیده نیز برخوردار باشد.

شکل ۲. مقدار ضریب اهمیت (Wj) مولفه‌ها در کتاب فارسی پایه‌های چهارم، پنجم و ششم ابتدایی

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان داد که در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم ابتدایی، مؤلفه «عادات خوب» بیشترین ضریب اهمیت را داراست. این یافته بیانگر آن است که نظام آموزشی کشور به شکل جدی به پرورش ارزش‌هایی همچون مهربانی، دوستی، سپاسگزاری، شاد کردن دیگران و راستگویی توجه داشته است. تأکید مداوم بر این عادات مثبت، زمینه‌ساز پرورش نسلی است که رفتارهای اجتماعی و فردی خود را بر مبنای احترام، محبت و همدلی سامان می‌دهد و بدین ترتیب به سرمایه‌ای پایدار برای جامعه تبدیل می‌شود. پرورش عادات خوب در سنین ابتدایی موجب می‌شود که دانش‌آموزان از همان سال‌های آغازین تحصیل، ویژگی‌های مثبت شخصیتی را درونی کنند؛ هنگامی که کودکان قدردانی از دیگران را تمرین می‌کنند، مهربانی را تجربه می‌کنند و شجاعت و صداقت را در زندگی روزمره به کار می‌گیرند، این ارزش‌ها به بخشی ماندگار از شخصیت آنان بدل می‌شود. چنین دستاوردی نشان می‌دهد که آموزش‌وپرورش در انتقال مؤلفه‌های اخلاقی به نسل نو بسیار موفق عمل کرده است و این مسیر می‌تواند آینده‌ای روشن‌تر برای جامعه رقم بزند. با این حال، یافته‌ها نشان داد که مؤلفه «تفکر و تعقل» در محتوای کتاب‌های فارسی ضریب اهمیتی برابر صفر داشته است. این نتیجه، اگرچه در نگاه نخست کاستی به نظر می‌رسد، اما در واقع نشانه‌ای از خلأ جدی در برنامه‌های درسی است که باید مورد توجه قرار گیرد. نبود توجه کافی به این مؤلفه را می‌توان ناشی از چند عامل دانست: نخست، سنت غالب در تألیف کتاب‌های درسی فارسی که بیشتر بر انتقال ارزش‌های رفتاری و اخلاقی ساده تمرکز دارد و کمتر به پرورش مهارت‌های شناختی و تحلیلی پرداخته است. دوم، نگرانی‌های سیاست‌گذاران آموزشی از پیچیده شدن محتوای درسی برای دانش‌آموزان ابتدایی که ممکن است آنان را از یادگیری پایه‌ای زبان فارسی بازدارد. سوم، کمبود منابع و الگوهای آموزشی مناسب برای تلفیق آموزش اخلاقی با پرورش تفکر انتقادی در سنین پایین. این عوامل در

مجموع موجب شده‌اند که مؤلفه «تفکر و تعقل» در محتوای کتاب‌های فارسی مغفول بماند. پیامدهای این غفلت قابل توجه است؛ دانش‌آموزانی که تنها با عادات رفتاری مثبت آشنا می‌شوند، ممکن است در مواجهه با مسائل پیچیده اجتماعی و اخلاقی فاقد توانایی تحلیل و استدلال باشند. در چنین شرایطی، ارزش‌های اخلاقی به سطحی از رفتارهای روزمره محدود می‌شوند و به عمق شناختی و فلسفی لازم برای مواجهه با چالش‌های واقعی زندگی راه نمی‌یابند. در مقابل، اگر مؤلفه «تفکر و تعقل» در کنار عادات خوب تقویت شود، دانش‌آموزان قادر خواهند بود ارزش‌ها را نه تنها در سطح رفتار، بلکه در سطح اندیشه و تصمیم‌گیری‌های اخلاقی خود به کار گیرند. این امر آنان را به شهروندانی متعادل، خلاق و توانمند تبدیل می‌کند که می‌توانند مسائل پیچیده جامعه را با نگاهی منطقی و اخلاقی حل کنند.

روش آنتروپی شانون که در این پژوهش به کار گرفته شد نشان داد که صرف حضور مؤلفه‌ها در متن کافی نیست و آنچه اهمیت دارد کیفیت توزیع و نحوه بازنمایی آن‌ها است. این یافته به ما یادآوری می‌کند که برای یادگیری عمیق و پایدار، لازم است مؤلفه‌ها به صورت متوازن و هدفمند در کتاب‌ها پراکنده شوند. چنین رویکردی می‌تواند موجب شود دانش‌آموزان نه تنها با ارزش‌ها آشنا شوند، بلکه آن‌ها را درک کنند، تمرین کنند و به بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی خود بدل سازند؛ بنابراین، بازنگری در محتوای کتاب‌های فارسی ضروری است تا در کنار تقویت عادات خوب، مؤلفه‌های شناختی همچون تفکر انتقادی، پرسشگری و تعقل نیز جابجای شایسته‌ای بیابند. در راستای تقویت این دستاوردها و استفاده از فرصت‌های شناسایی شده، پیشنهاد می‌شود محتوای کتاب‌های فارسی به گونه‌ای بازنگری شود که متون و داستان‌های جذاب با پایان‌های باز و پرسش‌های تأمل‌برانگیز در آن گنجانده شود تا دانش‌آموزان به تفکر، گفت‌وگو و پرسشگری تشویق شوند؛ هم‌چنین لازم است دوره‌های آموزشی هدفمند برای معلمان طراحی گردد تا آنان شیوه‌های تلفیق آموزش اخلاقی با پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی و خلاق را به‌طور عملی بیاموزند و بتوانند این مهارت‌ها را در کلاس درس به کار گیرند. توجه بیشتر به برنامه درسی پنهان نیز ضروری است، به گونه‌ای که فضای مدرسه سرشار از احترام، پرسشگری، همدلی و گفت‌وگو باشد و از طریق این فضا مؤلفه‌های اخلاقی و شناختی به شکلی غیررسمی و عمیق به دانش‌آموزان منتقل شوند. علاوه بر این، بهره‌گیری از فناوری‌های آموزشی نوین در قالب ابزارهای دیجیتال، بازی‌های آموزشی و فعالیت‌های چندرسانه‌ای می‌تواند تجربه یادگیری را برای دانش‌آموزان جذاب‌تر و پویاتر سازد و همزمان فرصت‌هایی برای تمرین ارزش‌های اخلاقی و تقویت تفکر تحلیلی فراهم کند. در نهایت، انجام پژوهش‌های مشابه در سایر دروس و دوره‌های تحصیلی و نیز بررسی نتایج تربیت اخلاقی در رفتار و نگرش دانش‌آموزان می‌تواند تصویری جامع‌تر از وضعیت تربیت اخلاقی ارائه دهد و مسیرهای تازه‌ای برای اصلاح و غنی‌سازی محتوای

درسی بگشاید.

این پژوهش با وجود نتایج مهم و پیشنهادها، با محدودیت‌هایی نیز مواجه بوده است. نخست، پژوهش تنها بر روی کتاب‌های فارسی پایه‌های چهارم، پنجم و ششم ابتدایی تمرکز داشته و ممکن است نتایج به دست آمده به سایر پایه‌ها یا دروس قابل تعمیم نباشد. دوم، پژوهش صرفاً به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی پرداخته و رفتار و نگرش دانش‌آموزان را مورد بررسی قرار نداده است. سوم، روش تحلیل محتوا هرچند دقیق است، اما نمی‌تواند به‌تنهایی همه ابعاد تربیت اخلاقی را آشکار سازد؛ بنابراین، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی، محتوای کتاب درسی فارسی دوره‌ی اول ابتدایی نیز با هدف ارزیابی میزان تأکید آن‌ها بر مؤلفه‌های اخلاقی مورد واکاوی قرار گیرد؛ همچنین، پژوهش‌هایی با تمرکز بر نتایج تربیت اخلاقی در رفتار و نگرش دانش‌آموزان انجام شود تا تصویری کامل‌تر از تأثیرات برنامه‌های درسی به دست آید. بهره‌گیری از روش‌های متنوع تحلیل محتوا نیز می‌تواند به افزایش دقت و عمق نتایج پژوهش‌ها کمک شایانی کند.

در نهایت، این پژوهش نشان داد که نظام آموزشی کشور در انتقال عادات خوب به دانش‌آموزان موفق بوده است، اما در پرورش مؤلفه‌های شناختی همچون تفکر و تعقل با ضعف جدی مواجه است. این ضعف اگرچه چالش‌برانگیز است، اما فرصتی بزرگ برای اصلاح و تکمیل برنامه‌های درسی محسوب می‌شود. اگر سیاست‌گذاران آموزشی بتوانند با بازنگری محتوای کتاب‌های فارسی، توانمندسازی معلمان، توجه به برنامه درسی پنهان و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، مؤلفه‌های اخلاقی و شناختی را به‌طور همزمان تقویت کنند، آینده‌ای روشن‌تر برای نظام آموزشی و جامعه رقم خواهد خورد. چنین رویکردی می‌تواند نسلی را پرورش دهد که نه تنها به ارزش‌های اخلاقی پایبند است، بلکه توانایی تحلیل، پرسشگری و حل مسائل پیچیده را نیز دارد. این چشم‌انداز، آینده‌ای نویدبخش و متعالی را برای نظام آموزشی و جامعه ترسیم می‌کند.

مشارکت نویسندگان

تمام نویسندگان در طراحی، اجرا و نگارش همه بخش‌های پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

تشکر و قدردانی

از اساتید ارجمند دانشگاه‌های خوارزمی و فرهنگیان که با راهنمایی‌های ارزشمند و حمایت‌های بی‌وقفه، به غنای علمی این پژوهش یاری رساندند، صمیمانه سپاسگزاریم.

تعارض منافع

«با اطمینان کامل و اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.»

COPYRIGHTS
©۲۰۲۱ The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY ۴.۰), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

References

The Holy Quran

Afkari, F., Heydari Aghjivan, S., & Islami, E. (۲۰۲۴). Explaining the curriculum of moral education in the second grade of elementary school based on Ibn Sina's thoughts and opinions. *Quarterly Scientific Journal of Applied Ethics Studies*, ۲۰(۲), ۷۹-۱۰۵. doi: ۱۰.۲۲۰۸۱/jare.۲۰۲۴.۶۹۶۰۸.۱۹۴۱. [In Persian]

Parenthetical citations: (Afkari et al, ۲۰۲۴)

Narrative citations:

Alagheband, A. (۲۰۱۹). *Theoretical foundations and principles of educational management*. Tehran: Ravan Publications. [In Persian]

Parenthetical citations: (Alagheband et al, ۲۰۱۹)

Narrative citations:

علاقه‌بند (۲۰۱۹) et al

Alimardani, A., & Tanhaee Sis, S. (۲۰۲۳). Recognising and prioritising the approach of moral training of line commanders: One of the military universities. *Research in Islamic Education Issues*, ۳۱(۶۰), ۴۷-۷۴. https://iej.ihu.ac.ir/article_۲۰۸۵۱۰.html?lang=en. [In Persian]

Parenthetical citations: (Alimardani & Tanhaee Sis, ۲۰۲۳)

Narrative citations:

علیمردانی و تنهایی سیس (۲۰۲۳) et al

Allaahpanaah, S., Gholizaadeh, S., Mahdavi, A., & Izadpanaah, A. (۲۰۲۴). Reducing disobedience among preschoolers through teaching empathy. *Quarterly Journal of Education*, ۴۰(۲), ۲۱۵-۲۲۸. <http://qjoe.ir/article-۱-۲۲۳۳-en.html>. [In Persian]

Parenthetical citations: (Allaahpanaah et al, ۲۰۲۴)

Narrative citations:

Ansari, M., & Mohsenipour, M. S. (Allaahpanaah et al, ۲۰۲۴) الله‌پناه و همکاران (۲۰۱۸). An examination of secondary school teachers' views on the opportunities and threats of moral education in the educational system. *Applied Issues in Islamic Education*, ۳(۱), ۷-۳۰. doi: ۱۰.۲۹۲۵۲/qaie.۳.۱.۷. [In Persian]

Parenthetical citations: (Ansari & Mohsenipour, ۲۰۱۸)

Narrative citations:

انصاری و محسنی‌پور (۲۰۱۸) (Ansari & Mohsenipour, ۲۰۱۸)

Baradaran, A., Hasani, M., Davoudi, M., & Sattari, A. (۲۰۱۹). Moral education of Allameh Tabatabaei with emphasis on principles, goals, content, methods, and evaluation. *Quarterly Journal of Research in Islamic Education Issues*, ۲۱(۴۳), ۵۷-۷۶. https://iej.ihu.ac.ir/article_۲۰۴۶۳۲.html. [In Persian]

Parenthetical citations: (Baradaran et al, ۲۰۱۹)

Narrative citations:

برادران و همکاران (۲۰۱۹) (Baradaran et al, ۲۰۱۹)

Beheshti, M. (۲۰۱۸). *Foundations of education from the perspective of the Quran*. Tehran: Organization of Publications of the Institute of Culture and Islamic Thought. [In Persian]

Parenthetical citations: (Beheshti, ۲۰۱۸)

Narrative citations:

بهشتی (۲۰۱۸) (Beheshti, ۲۰۱۸)

Darabi Amarati, A., & Shafiee sarvestani, M. (۲۰۲۱). Designing a constructivist curriculum and its impact on the academic performance of sixth grade students in science. *Educational Research*, ۱۲(۲۷), ۳۹-۶۶. [۲۰.۱۰۰۱.۱.۲۵۸۸۴۱۸۲.۱۴۰۰.۷.۲۷.۳.۱](https://doi.org/10.25884/182.1400.7.27.3.1). [In Persian]

Parenthetical citations: (Darabi Amarati & Shafiee sarvestani, ۲۰۲۱)

Narrative citations:

دارابی اماراتی و شفیعی سروستانی (۲۰۲۱) (Darabi Amarati & Shafiee sarvestani, ۲۰۲۱)

Dehghani, S., & Bolandhemmatan, K. (۲۰۱۸). Fiction and Moral Education: A Study in Elementary Course Curriculum. *Theory and Practice in Curriculum Planning*, ۴(۱۰), ۵-۳۲. <http://cstp.khu.ac.ir/article-۱-۲۵۷۲-en.html>. [In Persian]

Parenthetical citations: (Dehghani & Bolandhemmatan, ۲۰۱۸)

Narrative citations:

دهقانی و بلندهمتان (۲۰۱۸) (Dehghani & Bolandhemmatan, ۲۰۱۸)

Fathi Vajargah, K. (۲۰۲۰). *Principles and basic concepts of curriculum planning*. Tehran: Olume Ostadan Publications. [In Persian]

Parenthetical citations: (Fathi Vajargah, ۲۰۲۰)

Narrative citations:

فتحی واجارگاه (۲۰۲۰) (Fathi Vajargah, ۲۰۲۰)

Hajibabayan Amiri, M. (۲۰۲۱). *Practical methods of moral education in Islam (With emphasis on adolescence and youth)*. Tehran: Soroush (Islamic Republic of Iran Broadcasting Publications). [In Persian]

Parenthetical citations: (Hajibabayan Amiri, ۲۰۲۱)

Narrative citations:

حاجی بابائیان امیری (۲۰۲۱) (Hajibabayan Amiri, ۲۰۲۱)

Karamnia, R., Farzandi, A., & Khorminia, M. (۲۰۲۴). Religious discipline in the armed forces of the Islamic Republic of Iran (with an attitude to the basics and principles and indicators). *Strategic Defense Studies*, ۲۲(۹۶), ۱۱۸-۱۴۴. ۲۰,۱۰۰۱,۱,۲۰۰۸۴۸۹۷,۱۴۰۳,۲۲,۹۶,۶,۴. [In Persian]

Parentetical citations: (Karamnia et al, ۲۰۲۴)

Narrative citations:

(Karamnia et al, ۲۰۲۴) کرم‌نیا و همکاران

Mehrjoo, P. (۲۰۲۳). An excavation in the concept of human ethics education in the Al Ma'un. *Quarterly Sabzevaran Fadak*, ۱۴(۵۴), ۴۱-۵۶. <https://sanad.iau.ir/Journal/qsfa/Article/۸۵۳۳۴۷>. [In Persian]

Parentetical citations: (Mehrjoo, ۲۰۲۳)

Narrative citations:

(Mehrjoo, ۲۰۲۳) مهرجو

Mohammadbagher, R., & Taghavi, Z. (۲۰۲۲). Content Analysis of the Persian Books in Elementary Schools Based on their Attention to the Criteria of Moral Education. *Research in Islamic Education and Training*, ۲(۲), ۸۱-۱۰۶. doi:۱۰,۲۲۰۳۴/riet.۲۰۲۲,۱۰۴۰۰,۱۰۸۳. [In Persian]

Parentetical citations: (Mohammadbagher & Taghavi, ۲۰۲۲)

Narrative citations:

(Mohammadbagher & Taghavi, ۲۰۲۲) محمدباقر و تقوی

Mousapour, N., Koushi, Z., Mohbi, A., & Armand, M. (۲۰۱۸). Identifying dimensions and components of moral education with a social approach in elementary school and presenting a conceptual model. *Applied Issues in Islamic Education*, ۲(۲), ۱۱۷-۱۴۲. doi: ۱۰,۲۹۲۵۲/qaie.۲,۲,۱۱۷. [In Persian]

Parentetical citations: (Mousapour et al, ۲۰۱۸)

Narrative citations:

(Mousapour et al, ۲۰۱۸) موسی‌پور و همکاران

Nateghi, F., Attar, S., & Erfani, N. (۲۰۲۱). Content analysis of Quran textbooks in middle school based on the indicators of the Islamic approach in moral education. *Applied Issues in Islamic Education*, ۲(۲), ۸۷-۱۰۸. doi: ۱۰,۵۲۵۴۷/qaie.۲,۲,۸۷. [In Persian]

Parentetical citations: (Nateghi et al, ۲۰۲۱)

Narrative citations:

(Nateghi et al, ۲۰۲۱) ناطقی و همکاران

Nazaripour, M., & Zakizadeh, B. (۲۰۲۴). The effect of intrinsic Islamic religiosity on auditors' judgment. *Journal of Management Accounting*

and Auditing Knowledge, ۱۵(۵۷), ۲۱-۴۰.
https://www.jmaak.ir/article_۲۳۷۳۳.html?lang=en. [In Persian]

Paranthetical citations: (Nazaripour & Zakizadeh, ۲۰۲۴)

Narrative citations:

نظری پور و ذکی‌زاده (۲۰۲۴) (Nazaripour & Zakizadeh, ۲۰۲۴)

Organization for Research and Educational Planning. (۲۰۲۳). *Farsi – Fourth Grade* (۱۰th ed.). [In Persian]

Paranthetical citations: (Organization for Research and Educational Planning, ۲۰۲۳)

Narrative citations:

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (Organization for Research and Educational Planning, ۲۰۲۳)

Organization for Research and Educational Planning. (۲۰۲۳). *Farsi – Fifth Grade* (۹th ed.). [In Persian]

Paranthetical citations: (Organization for Research and Educational Planning, ۲۰۲۳)

Narrative citations:

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (Organization for Research and Educational Planning, ۲۰۲۳)

Organization for Research and Educational Planning. (۲۰۲۳). *Farsi – Sixth Grade* (۸th ed.). [In Persian]

Paranthetical citations: (Organization for Research and Educational Planning, ۲۰۲۳)

Narrative citations:

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (Organization for Research and Educational Planning, ۲۰۲۳)

Qeraati, M. (۲۰۱۷). *The skill of teaching*. Islamic Propagation Office of the Seminary of Qom Publications. [In Persian]

Paranthetical citations: (Qeraati, ۲۰۱۷)

Narrative citations:

قراآتی (۲۰۱۷) (Qeraati, ۲۰۱۷)

Rahimzadeh, S., Haji, B., & Pourgholi, H. (۲۰۱۶). Content analysis of fifth grade science textbook based on William Rome's method and Fry readability formula. *Global Conference on Psychology, Educational Sciences, Law and Social Sciences at the Beginning of the Third Millennium*. [In Persian]

Paranthetical citations: (Rahimzadeh et al, ۲۰۱۶)

Narrative citations:

رحیمزاده و همکاران (۲۰۱۶) (Rahimzadeh et al,

Sadati-Zadeh, S. S., & Masoudi, J. (۲۰۱۵). The relationship between ethics and politics. *Quarterly Journal of Ethics in Science and Technology*, ۱۰(۳), ۱۹-۲۸. <http://ethicsjournal.ir/article-۱۳۱-۱-fa.html>. [In Persian]

Paranthetical citations: (Sadati-Zadeh & Masoudi, ۲۰۱۵)

Narrative citations:

سعادت‌زاده و مسعودی (۲۰۱۵) (Sadati-Zadeh & Masoudi,

Saeedian, N., Zehbion, L., & Keshtiaray, N. (۲۰۲۱). Validation of the elementary teachers' talent management model in the formal and public education system of Iran based on the fundamental transformation document of education. *Applied Issues in Islamic Education*, ۸(۱), ۷۳-۹۸. doi:۱۰.۵۲۵۴۷/qaie.۶,۱,۷۳. [In Persian]

Paranthetical citations: (Saeedian et al, ۲۰۲۱)

Narrative citations:

سعیدیان و همکاران (۲۰۲۱) (Saeedian et al, ۲۰۲۱)

Safi, A. (۲۰۱۹). *Organization and laws of education in Iran*. Tehran: SAMT Publications. [In Persian]

Paranthetical citations: (Safi, ۲۰۱۹)

Narrative citations:

صافی (۲۰۱۹) (Safi, ۲۰۱۹)

Secretariat of the Supreme Council of Education. (۲۰۱۲). *National Curriculum Document of the Islamic Republic of Iran*. [In Persian]

Paranthetical citations: (Secretariat of the Supreme Council of Education, ۲۰۱۲)

Narrative citations:

دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش (Secretariat of the Supreme Council of Education, ۲۰۱۲)

Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution. (۲۰۱۱). *Fundamental Transformation Document of Education*. [In Persian]

Paranthetical citations: (Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution, ۲۰۱۱)

Narrative citations:

دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution, ۲۰۱۱)

Sepehrianazar, F., Rahimi, M., & Soleimani, E. (۲۰۲۴). The effectiveness of storytelling on shyness, empathy, and academic progress of Persian course of bilingual students. *Journal of Child Mental Health*, ۱۱(۲), ۲. <http://childmentalhealth.ir/article-۱-۱۳۸۷-en.html>. [In Persian]

Paranthetical citations: (Sepehrianazar et al, ۲۰۲۴)

Narrative citations:

سپهریان‌آذر و همکاران (۲۰۲۴) (Sepehrianazar et al, ۲۰۲۴)

Shami, D., & Masoominejad, R. (۲۰۲۱). Collaborative creativity learning model: An analytical study of the elementary science curriculum. *Quest in Basic Sciences Education*, ۷(۲۵), ۹۱-۱۱۸. https://basicscience.cfu.ac.ir/article_۱۹۸۷.html. [In Persian]

Parenthetical citations: (Shami & Masoominejad, ۲۰۲۱)

Narrative citations:

شامی و معصومی‌نژاد (۲۰۲۱) (Shami & Masoominejad, ۲۰۲۱)

Sharafi, M. R. (۲۰۲۳). *Life skills in Razavi's conduct*. Astan Quds Razavi Publishing House. [In Persian]

Parenthetical citations: (Sharafi, ۲۰۲۳)

Narrative citations:

شرفی (۲۰۲۳) (Sharafi, ۲۰۲۳)

Taghipour Zahir, A. (۲۰۲۱). *Curriculum planning for elementary schools in the third millennium*. Tehran: Aeezh Publications. [In Persian]

Parenthetical citations: (Taghipour Zahir, ۲۰۲۱)

Narrative citations:

تقی‌پور ظهیر (۲۰۲۱) (Taghipour Zahir, ۲۰۲۱)

Vojdani, F., & Hasani, M. (۲۰۱۷). Qualitative content analysis of social studies textbooks in elementary school from the perspective of moral education. *Scientific Quarterly of Islamic Education*, ۱۲(۲۵), ۲۹-۵۴. doi: ۱۰.۳۰۴۷۱/edu.۲۰۱۷.۱۳۴۴. [In Persian]

Parenthetical citations: (Vojdani & Hasani, ۲۰۱۹)

Narrative citations:

وجدانی و حسنی (۲۰۱۹) (Vojdani & Hasani, ۲۰۱۹)

Aziz, A., Saparudin, S., Zaenudin, Z., & Setiawan, Y. (۲۰۲۴). The concept of moral education in the Ta'limul Muta'allim book and its implementation in learning at Islamic boarding schools. *Jurnal Pendidikan Islam*, ۱۴(۱), ۵۵-۶۷. doi: <https://doi.org/۱۰.۳۸۰۷۳/jpi.v۱۴i۱.۱۵۳۱>.

Parenthetical citations: (Aziz et al, ۲۰۲۴)

Narrative citations:

العزیز و همکاران (۲۰۲۴) (Aziz et al, ۲۰۲۴)

Bryan, H., & Burstow, B. (۲۰۱۸). Understanding ethics in school-based research. *Professional Development in Education*, ۴۴(۱), ۱۰۷-۱۱۹. <https://doi.org/۱۰.۱۰۸۰/۱۹۴۱۵۲۵۷.۲۰۱۷.۱۳۶۱۴۶۴>

Parenthetical citations: (Bryan & Burstow, ۲۰۱۸)

Narrative citations:

برایان و برستو (Bryan & Burstow, ۲۰۱۸)

Frisancho, S., & Delgado, G. E. (۲۰۱۸). Moral education as intercultural moral education. *Intercultural Education*, ۲۹(۱), ۱۸-۳۹.
<https://doi.org/10.1080/14675986.2017.1405214>

Parenthetical citations: (Frisancho & Delgado, ۲۰۱۸)

Narrative citations:

فریسانچو و دلگادو (Frisancho & Delgado, ۲۰۱۸)

Hoddin, M. S. (۲۰۲۰). Dinamika politik pendidikan Islam di Indonesia; Studi kebijakan pendidikan Islam pada masa pra-kemerdekaan hingga reformasi. *Jurnal Ilmiah Iqra*, ۱۲(۱), ۱۵-۳۰. doi:
<http://dx.doi.org/10.30984/jii.v1i1.1035>

Parenthetical citations: (Hoddin, ۲۰۲۰)

Narrative citations:

هودین (Hoddin, ۲۰۲۰)

Klaassen, C. A., Osguthorpe, R. D., & Sanger, M. N. (۲۰۱۶). Teacher education as a moral endeavor. In *International Handbook of Teacher Education* (pp. ۵۲۳-۵۵۷). Singapore: Springer. doi:10.1007/978-981-10-0366-0-14

Parenthetical citations: (Klaassen et al, ۲۰۱۶)

Narrative citations:

کلاسن و همکاران (Klaassen et al, ۲۰۱۶)

Nieuwazny, J., Nowakowski, K., Ptaszynski, M., Masui, F., Rzepka, R., & Araki, K. (۲۰۲۱). Does change in ethical education influence core moral values? Towards history- and culture-aware morality model with application in automatic moral reasoning. *Cognitive Systems Research*, ۶۶, ۸۹-۹۹. doi:10.1016/j.cogsys.2020.10.011

Parenthetical citations: (Nieuwazny et al, ۲۰۲۱)

Narrative citations:

نیوازنی و همکاران (Nieuwazny et al, ۲۰۲۱)

Tuytens, M., Moolenaar, N., Daly, A., & Devos, G. (۲۰۱۹). Teachers' informal feedback seeking towards the school leadership team: A social network analysis in secondary schools. *Research Papers in Education*, ۲۴(۴), ۴۰۵-۴۲۴. <https://doi.org/10.1080/02671522.2018.1452961>

Parenthetical citations: (Tuytens et al, ۲۰۱۹)

Narrative citations:

تایتنس و همکاران (Tuytens et al, ۲۰۱۹)